

Ludwig Wittgenstein'in I. Dönem Felsefesinde Dil-Düşünce İlişkisi

Sedat Bingöl*

Giriş

Ludwig Wittgenstein'in birinci dönem felsefesini simgeleyen temel yapıtı, Tractatus Logico-Philosophicus adlı eseridir. Bu yapıt, Wittgenstein hayattayken yayımlanan tek eseridir. Tractatus'ta sırasıyla dünya, düşünce, dil, mantık ve yenden dünya konuları işlenmektedir. Bunların yanı sıra felsefenin amacı, tümevarım, nedensellik, sayı kavramı, etik ve yaşama dair konular da ele alınmaktadır. Wittgenstein, bu konular hakkındaki düşüncelerini ifade ederken, fikirlerini tezler şeklinde ileri sürer ve sonrasında bu tezler hakkındaki görüşlerini belirli bir düzen içinde ele alır. Tractatus, toplamda yedi tezden oluşmaktadır ve yedinci tez hariç kitabın tamamı ilk altı tezin her birisinin açıklanması ve betimlenmesi üzerine yorumlardan meydana gelmektedir. Tractatus'un yapısı bu temel tezlerin ya da görüşlerin sistematik olarak numaralandırılmasından oluşmaktadır. Temel tezler -ki toplamda yedi tanedir- tam sayılar ile (1,2,3 v.b), bu tezlerin açıklanmasını sağlayan yorumlamalar ise tekli ondalık sayılar (1.1, 1.2 v.b) veya ikili ondalık sayılar (1.11, 1.12, 2.11 v.b) şeklinde numaralandırılmıştır. Wittgenstein, Tractatus'un henüz önsözünde felsefi problemlerin dilin mantığının yanlış anlaşılmasından kaynaklandığını belirterek felsefi duruşunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. O, sistematik felsefe düşünürlerinin problem ettiği hususların gerçek birer problem olmadığı görüşünü benimseyerek, problemlerin ortaya çıkmasının nedenini dilin yanlış anlaşılması olarak belirlemektedir. Dilin mantığının yanlış anlaşıldığına yönelik iddia, dilin mantığını ve de yapısını açık bir şekilde ortaya koymayı gerektirir. Wittgenstein'in felsefe problemlerinin nedenini dile yönelik yanlış bir anlama olarak nitelemesi, onun temel kaygısının dil olduğunu bize göstermektedir. Felsefe sorunlarının nedeni dile yönelik yanlış bir kavrayış ise, dili doğru anlamak felsefe sorunlarının çözümünü de beraberinde getirir. Bu nedenle Wittgenstein, Tractatus'ta temel olarak dilin yapısı ve dil ile dünya arasındaki ilişkiye odaklanır.

Tractatus bizi ilk olarak anlamlı tümcenin tanımına götürmektedir. Soru açıktır: Nasıl ve hangi koşullarda bir tümce anlama sahip olabilir? Bu sorunun yanıtlanabilmesi için ilk olarak tümcenin ne olduğunun açıklanması gerekir ve ardından tümceler tarafından ifade edilen düşüncenin, son tahlilde düşüncenin yansıt-

* Araştırma Görevlisi, Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

tığı dünyanın ne olduğu tanımlanmalıdır. Wittgenstein, tümcenin tanımına ulaşmak için önce dünyanın (TLP, 1), ardından düşüncenin ne olduğunu (TLP, 3) tanımlamaktadır¹. Bu doğrultuda Tractatus, tümcenin tanımına ulaşmak için dünyanın ne olduğuyula başlamaktadır.

Dünyanın Yapısı

Wittgenstein'in birinci dönem felsefesi açısından dünya, olguların (facts) toplamından meydana gelir ve olgular da olgu bağlamlarından (şey-durumu, state of affairs) oluşmaktadır. Olgu bağlamı ise dünyanın kurucu ögesi olan nesnelere (object) meydana gelmektedir. Dünya, nesnelere ya da tek tek şeylerin toplamı değil, olguların toplamıdır. Wittgenstein bu yapıyı Tractatus'un henüz ilk sayfasında ortaya koyar. Ona göre, "dünya, olduğu gibi olan her şeydir" (TLP, 1) ve "dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil" (TLP, 1.1). Birinci tez bazı çevirilerde "dünya, durum olan her şeydir" şeklinde çevrilmiştir. Dünyanın "durumlar toplamı" ya da "olduğu gibi olan her şey" olması, dünyanın tözlerin ya da maddenin bir toplamı değil, onların en üstün gerçekliği olan bir olaylar çokluğu olduğunu göstermektedir². Dünya, üzerindeki nesnelere, eşyalar, maddeler ve cansız varlıkların bir toplamı değil, dünya nüfusunun artması, suyun kaynama noktasının 100 derece olması gibi olguların toplamıdır. Yani dünya, gerçeklikler bütünüdür.

Wittgenstein açısından "olgunun yapısı, olgu bağlamlarının yapılarından oluşur" (TLP, 2.034). Yani, olgular olgu bağlamlarından meydana gelmektedir. Olgu bağlamı kavramı sezgisel olarak tanımlanmanın dışında tanımlanması oldukça zor bir kavramdır. Sıcak bir eylül günün öğlen saatlerinde masanın başında oturup bu yazıyı yazıyor olmamı olgu bağlamları arasında sayabiliriz. Şeylerin olma biçimleri ve var olan olgu durumları, belirli yer ve zamanda bu sözcüklerin yazılıyor olması olgusunu oluştururlar. Wittgenstein, bu tür örnekler vermekten her zaman kaçınır. O, olgu bağlamını nesnelere karşılıklı biçimlenmesi (TLP, 2.0272), nesnelere birbiriyle olan ilişkisi ve kombinasyonu olarak tanımlar³.

Wittgenstein açısından nesnelere, olguları oluşturan olgu bağlamlarının yapıcı ve oluşturucusu ögesidir. "Nesne yalıdır" (TLP, 2.02). Nesne, kendisinden daha küçük parçalara bölünüp ayrıştırılamaz. Nesnenin parçalanamaz, bölünemez ve çözülememesi, yalın olması demektir. "Nesnelere bütün olgu durumlarının olanağını içerirler" (TLP, 2.014). Yani, olgu durumlarının ya da olgu bağlamlarının varolmasının dayanağı nesnelere, Wittgenstein açısından nesnelere, dünyanın tözüdür. "Nesnelere dünyanın tözünü oluştururlar. Bu yüzden bileşik olamazlar" (TLP, 2.021). Wittgenstein'in nesnelere dünyanın tözü olduğunu söylemesi nes-

¹ Pierre Hadot, *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*, Çev. Murat Erşen, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2015, s.48.

² Hadot, s.49.

³ A.C. Grayling, *Wittgenstein*, Çev. Muhsin Yılmaz, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2008, s.58,59.

nelere metafiziksel bir anlam yüklediğini düşünmeye götürebilir. Ancak onun böyle bir amacının olduğunu söylemek mümkün değildir. Wittgenstein'in ifade etmek istediği, nesnelere dünyanın asıl kurucu yapıtaşı olduğudur. "Ancak nesnelere varsa dünyanın bir belirgin biçimi olabilir" (TLP, 2.026). Dolayısıyla nesnelere olmadığını tasarlamak dünyayı ortadan kaldırır.

Dilin Yapısı ve Dünyayla İlişkisi

Wittgenstein'in birinci dönem düşüncesi açısından dünyanın bir yapısının olması gibi, dilin de bir yapısı söz konusudur. Dil, tümcelerden (proposition) meydana gelmektedir ve tümceler de Wittgenstein'in temel tümceler (elementary proposition) dediği tümcelerden oluşmaktadır. Temel tümceler ise dilin ana ögesi olan isimlerden (name) meydana gelmektedir. Dilin yapısındaki her bir unsur, dünyanın yapısındaki her bir unsura karşılık gelmektedir. Dilin temel ögesi olan isimler, dünyanın kurucu ögesi olan nesnelere karşılık gelir ve isimlerin oluşturduğu temel tümceler ile nesnelere karşılık gelirken, son noktada tümcelerden oluşan dil, olguların toplamı olan dünyayı yansıtır.

Wittgenstein açısından bir tümce, olgu durumunun bir izdüşümüdür. Yani, tümce olguyu yansıtmaktadır. Tümce, betimlediği olgularla yapısal bir benzerliğe sahiptir. Tümcenin öğeleri ya da unsurları, olguda, nesnelere arasındaki ilişkiye benzer bir ilişki içindedir. Bu yüzden tümce olgunun bir resmi ya da tasarımıdır. Tümce, betimlemek istediği olguları temsil etmektedir. Yani, tümce gerçekliğin bir temsilidir. Sembolik mantık ya da mantıksal sembolik yazım, tümcenin temsili karakterini ortaya çıkarmaktadır. Sembolik mantıkta özel ifadeler (özne, yüklem, bağlaç) yerine, nesnelere arasındaki bağlantının daha anlaşılır olması için belirli işaretler kullanılmaktadır. Matematikte, bir hızı, bir ağırlığı ya da bir hacmi temsil eden x değişkeninin somut ifadesinden soyutlama yapıldığı gibi, sembolik mantıkta da isimler ve fiiller dikkate alınarak somut ifadelerden soyutlama yapılmaktadır. Bu soyutlama nesnelere arasındaki ilişkiye bağlıdır ve işaretler keyfi olarak görünmez. İşaretlerin temel tipleri tanımlanmıştır ve bu işaretler aksiyomlardan türetilmiştir. "Yalın imlerin tümce-imi içindeki karşılıklı-biçimlenmesi, olgu durumundaki nesnelere karşılıklı-biçimlenmesini karşılar" (TLP, 3.21). Sembolik olarak temsil edilen bir tümcedeki basit işaretlerin birbirleriyle olan karşılıklı ilişkileri, olgudaki nesnelere karşılıklı ilişkilerine tekabül etmektedir⁴.

Tümce, dilin nihai ögesi olan isimlerden meydana gelen temel tümcelerden oluşur. Temel tümce, tümcenin oluşturucu ögesi ya da unsurudur. Temel tümce isimlerin bir bağlamı, bir zincirlemesidir. İsimlerin birbiriyle olan ilişkisi ve isim-

⁴ Hadot, s.49-51.

lerin bir araya getirilip birleşmesi temel tümceyi oluşturur. Hiçbir temel tümce, başka bir temel tümceyle çelişmemektedir. Bütün doğru temel tümceler verildiği takdirde dünya tam olarak betimlenebilir. Temel tümce, dünyanın yapısındaki olgu bağlamına karşılık gelmektedir. Nesnelerin olgu bağlamını oluşturması gibi, isimler de temel tümceyi meydana getirmektedir⁵. Temel tümcenin olgu bağlamlarını tam olarak temsil etmesi, dünyanın ve dolayısıyla gerçekliğin bir betimini verir. Temel tümce, olgu bağlamlarının mantıksal tasarımlarıdır. Olgu bağlamlarıyla ortak olarak mantıksal biçime sahiptirler. Temel tümceler, temsil ettiği olgu bağlamlarının varolup olmamasına göre doğru ya da yanlıştır⁶. Eğer temel tümce gerçekliğin bir resmini veriyorsa, yani, bir olgu bağlamını yansıtıyorsa doğrudur. Aksi takdirde doğruluğundan söz edilemez. Temel tümcelerin varlığı a priori'dir. Temel tümceye dil içinde herhangi bir örnek verilemez. Onun varlığı a priori olarak ortaya çıkmaktadır. Temel tümcelerin varolmaları saf mantıksal gerekçelerle bilinir⁷.

Wittgenstein açısından bir cümledeki yalın işaretlere isim denmektedir ve ismin anlamı işaret ettiği nesnedir. "Tümcede kullanılan yalın imlere ad denir" (TLP, 3.202). Anlam, isim ile nesne arasındaki ilişkiden doğmaktadır. Nesnelere, isimleri işaret eder, isimler tarafından yansıtılırlar. Bir ismin anlam içerebilmesi için nesneyi yansıtmayı gerektirmektedir. "Ad nesneyi imler. Nesne, onun imlemidir" (TLP, 3.203). Her tümcedeki bir isim bir nesneyi temsil etmektedir. İsmi gösterimi nesnedir. "Ad, tümce içinde nesnenin yerini tutar" (TLP, 3.22).

Bir ismin her zaman nesnesiyle aynı mantıksal biçime sahip olması gerekmektedir. Bu gereklilik, nesnelerin tüm olası birleşimlerinin, isimlerin tüm olası birleşimlerine uygun düşmesini ya da uyuşmasını garanti etmektedir⁸. Dil kabaca, gösterme ve kastetme hedefine hizmet eden bir göstergeler sistemi olarak görüldüğü için, dünyayı dilin göstergeleri vasıtasıyla kastedilen olaylar, süreçler ve olgular topluluğu olarak görme eğilimi gösteririz. Bu yüzden göstergelerin işaret ettiği nesnelere nasıl işaret ettiği bize şaşırtıcı gelmemektedir. Dolayısıyla nesnelerin isimler tarafından nasıl yansıtıldığı veya temsil edildiği de şaşırtıcı gelmemektedir⁹.

Wittgenstein'in birinci dönem felsefesinde dil ve dünya arasındaki yansıtma ilişkisi resimsel bağıntı yoluyla kurulur. Wittgenstein açısından tümceler birer resimdir ve bu resim olguların resmidir. Bir tümce olguların resmini verdiği takdirde anlamlı olabilir. Tümcenin içindeki unsurların olgudaki unsurlarla uyumlu

⁵ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Çev. Oruç Aruoba, Metis Yayınları, İstanbul 2013, s.73-75.

⁶ Gottfried Gabriel, *Edebiyat Olarak Mantık? Wittgenstein'da Edebi Biçimin Anlamı Üstüne Açıklamalar*, *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*, Çev. Murat Erşen, Ankara 2015, s.100.

⁷ Taylan Altuğ, *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*, Belge Yayınları, İstanbul 2016, s.91.

⁸ Jaakko Hintikka, *Wittgenstein Üzerine*, Çev. Fikret Osman, Sentez Yayıncılık, Bursa 2015, s.36.

⁹ Erkut Sezgin, *Wittgenstein'in Ardından Beden ve Zihin Hareketleri*, Cem Yayınevi, İstanbul 2002, s.54.

olması halinde tümce olgunun resmini verebilir ve dolayısıyla anlamlı olabilir. Hem tümce hem de olgu aynı mantıksal biçime sahip olduğu taktirde tümce olgu-yu yansıtabilir. Dil ve dünya arasındaki bu yansıtma ilişkisi, Wittgenstein'in resim teorisi dediği şeydir. Wittgenstein, resim teorisi yoluyla dil ile dünyayı birbirine bağlar.

Dil-Düşünce İlişkisi

Wittgenstein açısından dünyadaki herhangi bir olguyu ya da gerçekliği düşün-düğümüzde, düşüncemiz o olgunun mantıksal bir tasarımı ya da resmidir. Çünkü düşünce, temsil ettiği olgular ile bir yapı benzerliğine sahiptir. Düşüncenin unsur-ları, dünyanın kurucu yapıtaşı olan nesnelere aralarında kurdukları ilişkiye ben-zer bir ilişki içindedir. Tümceler, düşüncelerimizin bir ifadesi ya da anlatımı ol-duklarından, tümcenin kendisi, olguların resimleri ya da tasarımlarıdır¹⁰.

“Olguların mantıksal tasarımı, düşüncedir” (TLP, 3).

“Doğru düşüncelerin toplamı, dünyanın bir tasarımıdır” (TLP, 3.01).

“Tümcenin içinde düşünce öyle dilegelebilir ki, düşüncenin nesnelere, tümce iminin öğeleri karşılır” (TLP, 3.22).

Düşünce, dünyadaki olguların, yani gerçekliğin bir resmidir. Bir düşünce, olgu-lar üzerinde gerçekleştirilen bir işlemdir. Yani, bir düşüncenin biçimi ile gerçekli-ğin biçimi aynı şeydir. Düşüncenin olguların mantıksal resmi olmasının anlamı budur. Tümce ise düşüncelerin ifadesidir. Düşüncenin nesnelere, tümcenin ya-pısındaki unsurlar karşılacaktır. Yani, tümce olguyu doğrudan değil, düşünce yoluyla yansıtır. Tümceler, düşüncenin bir ifadesi olduğundan dolayı gerçekliğin bir betimini verir. Tümceler ile olgu ya da gerçeklik arasındaki bağıntı düşünce vasıtasıyla gerçekleşir. Düşüncenin nesnelere dünyanın öğeleri ile bağıntılıdır. Bir tümce düşünceden dolayı bir olgu bağlamını ya da olguyu temsil eder.

Wittgenstein açısından “tümce, gerçekliğin bir tasarımıdır” (TLP, 4.01). Bu gerçeklik zihinde canlandırılan bir gerçekliktir. Düşünce, tümcelerin zihinsel karşılığıdır. Tümce, zihnimizde canlandırdığımız şekliyle gerçekliği yansıtmakta-dır. Tümcede, düşünce dile gelmektedir. “Düşünce anlamlı tümcedir” (TLP, 4) ve dolayısıyla tümce ve düşünce bir ve aynı şeydir. Bir tümceye anlam yükleyen, yani, onu anlamlı kılan düşüncedir. Wittgenstein'a göre, “tümcelerin toplamı dil-dir” (TLP, 4.001). Düşünce anlamlı tümce ise ve tümcelerin toplamı dil ise, bu bağlamda, düşüncenin bir tür dil olduğu çıkarımı kolaylıkla yapılabilir. Tracta-tus'ta düşüncenin bir tür dil olduğuna dair bir ifadeye doğrudan rastlamamakta-yız. Ancak bu durum Defterler için geçerli değildir. “Şimdi düşünce ile dilin aynı şey olduklarını niçin düşündüğüm açık hale geliyor. Çünkü düşünce bir tür dildir.

¹⁰ Grayling, s.61.

Çünkü elbette düşünce de önermenin bir mantıksal resmidir ve bu yüzden kesinlikle bir tür önermedir¹¹. Wittgenstein'in Defterler'deki bu kaydı, düşüncenin bir tür dil olduğunu ve düşüncenin bir önerme ya da tümce olduğunu gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla Wittgenstein açısından dil ve düşünce bir ve aynı şeydir.

Wittgenstein, dil ve düşünce arasında, dilin yapısıyla ilgili olarak söylenebilecek her şeyin, düşünce alanı için de geçerli olacağı bir tür koşutluk varsayar. Dil ve düşünce arasındaki bu paralellik nedeniyle dilin yapısının formel olarak incelenmesi, düşüncenin bizatihi kendisinin aydınlatılmasına olanak sağlar. Şöyle ki, düşünce ile ilgili olarak söylenecek her şey, dil hakkında da söylenebilecektir. Wittgenstein, dilin düşünceyi gizlediğini ve düşüncelerimizin gerçek formlarının, ancak içinde ifade edildikleri dil incelendiğinde ortaya çıkacağını belirtir. Dolayısıyla düşüncenin doğası ya da yapısıyla ilgilenmek, dilin yapısıyla ilgilenmektir. Yalnızca dil yoluyla bir düşünceyi tanımlayabiliriz¹². Böylelikle yukarıda dilin dünyayı yansıttığı ve dilin gerçekliğin bir betimini verdiği yönündeki tez, düşünce içinde geçerli olmuş olur. Yani, düşüncenin bizatihi kendisi gerçekliğin bir resmi- dir. "Doğru düşüncelerin toplamı, dünyanın bir tasarımıdır" (TLP, 3.01).

Hem düşüncenin hem de dünyanın dilimiz açısından kavranmaları ve dilimizin yapısı izlenerek dilde ifade edilmeleri gerekmektedir. Söylenemeyenle, düşünülmeyen birdir. Bir şey söylenemiyorsa, düşünülebilir değildir. Bir şeyin söylenebilir olması için düşünülebilir olması gerekir. Dil ile ilgili olarak mantıksal açıdan doğru olan her şey düşünülebilir olanın sınırlarını belirler. Yani, düşüncenin ve dilin sınırları aynıdır. Tractatus'ta söylenebilir ve düşünülebilir olan dünya ile sınırlanmıştır. Son tahlilde şöyle bir formülasyon yapılabilir: Dil (düşünce) ve dünyanın (gerçeklik) sınırları ortaktır. Doğüstü veya metafiziksel bütün söylemler, dünyanın ve dolayısıyla gerçekliğin bir betimi olmadığı gerekçesiyle söylene- mez olarak nitelenip dünyanın (gerçeklik) ve dilin (düşünce) dışına gönderilir. Dünyayı ve dolayısıyla gerçekliği yansıtan tümceler toplamından oluşan dilin söylediklerinden hariç dünya hakkında hiçbir şey söylenemez. Etik, estetik ve felsefi tümceler dünyayı meydana getiren olguların bir resmini vermediği gerek- cesiyle anlamsız ve dünyaya aşkın olarak nitelenir.

Sonuç

Wittgenstein'in Tractatus'taki hedefi felsefe sorunlarına çözüm getirmektir. Bunu da dile odaklanarak gerçekleştireceğini düşünmektedir ve felsefe sorunla- rının kökeninin dile yönelik yanlış kavrayışa dayandığı görüşündedir. Onun açı- sından dile yönelik yanlış kavrayış dilin mantığının yanlış anlaşılmasıdır. Bu ba- kımdan Wittgenstein'in Tractatus'taki hedefi, dilin mantığının bütünüyle açık

¹¹ Ludwig Wittgenstein, *Defterler 1914-1916*, Çev. Ali Utku, Birey Yayıncılık, İstanbul 2004, s.101.

¹² Ali Utku, *Wittgenstein: Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2014, s.108,109.

kılınması ve dilin dünya ile bağıntısını göstermektir. Bu nedenle Wittgenstein, Tractatus'ta dilin yapısını, dünyanın yapısını ve dil ile dünya arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koyar. Wittgenstein, dilin yapısını ortaya koyarken tümceler tarafından ifade edilen düşüncenin ne olduğuyla da ilgilenir. Onun açısından düşünce, olguların, yani, gerçekliğin mantıksal bir resmidir. Aynı zamanda düşünce anlamlı tümcedir ve tümcelerin toplamı da dildir. Bu bakımdan Wittgenstein'in birinci dönem felsefesi açısından dil ve düşünce bir ve aynı şeydir.

Kaynakça

- Altuğ, Taylan, Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi, Belge Yayınları, İstanbul 2016.
- Gabriel, Gottfried, "Edebiyat Olarak Mantık? Wittgenstein'da Edebi Biçimin Anlamı Üstüne Açıklamalar", Wittgenstein ve Dilin Sınırları, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2015, s. 98-111.
- Grayling, A.C, Wittgenstein, Çeviren: Muhsin Yılmaz, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2008.
- Hadot, Pierre, Wittgenstein ve Dilin Sınırları, Çeviren: Murat Erşen, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2015.
- Hintikka, Jaakko, Wittgenstein Üzerine, Çeviren: Fikret Osman, Sentez Yayıncılık, Bursa 2015
- Sezgin, Erkut, Wittgenstein'in Ardından Beden ve Zihin Hareketleri, Cem Yayınevi, İstanbul 2002.
- Utku, Ali, Wittgenstein: Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2014.
- Wittgenstein, Ludwig, Defterler 1914-1916, Çeviren: Ali Utku, Birey Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Wittgenstein, Ludwig, Tractatus Logico-Philosophicus, Çeviren: Oruç Aruoba, Metis Yayınları, İstanbul 2013.

